

Օրոք պէտք է համարել բոլորը՝ ինչ որ այս կամ այն ուսանողի բնութեան ընդդէմ է: Ետեւորը, ծառերը, կենդանիները զանազան ընգունակութիւններ ունին, մէկի հետ այսպէս պէտք է վարուել, միւսի հետ այլպէս: ամենայն բանը մի և նոյն գործի համար պիտանի չէ: Նոյնը պէտք է ասել և մարդկային գլուխների մասին: Ի բնէ առատապէս պարգևածը ամենայն արգելք յաղթում է. իսկ շատերին մի քանի առարկաները անմարսելի են: Աւրեմն՝ բնութիւնը ուր չի խոնարհեցնում, այն կողմ մի՛ ծոնցնէք:

Այսպէս և խելարութիւն կլինէր, եթէ մի որ կամենար աշակերտներին մղել բոլոր անհասկացողութիւններէ լարիւթիւթուր: Շատ բաւական է, եթէ ուսումնարաններում ծանօթացնում են իրերի գլխաւոր տեսակների հետ և նոցա նշանաւոր զանազանութիւնների հետ. մանրամասնութիւնները պէտք է թողնուին մասնաւոր պարապմունքների համար: Այլ որ կամենում է մի երկիր նուաճել, նա չի պաշարել ամենայն գիւղը առանձին՝ իշխելու համար, այլ ըստ կարողութեան ընդհանուր պատերազմ կըրանայ, և այդպէս կտիրէ բոլորին, որի հետ որ յետոյ կարող է մտակի ծանօթանալ: Այս հայեացքով դրականապէս մնաս են բոլոր հաստ բաւարանները, ուր կարելի է ամենաչնչին բառերը գտնել. վասն զի նոցա գործածութիւնը միանգամայն սանձում է յառաջադիմութեան: Իսկ արմատ բառերի ժողովածուները շատ օգտաւէտ են, վասն զի նոցա պարունակութիւնը դիւրին ըմբռնուում է:

(Շորոշանիւնէ):

ՊՕԼԿՈՎՆԻԿ ՖՐԻՑ

Ես ծնվել եմ Բորնէօ կղզումը: Իմ հայրս, ծառայելով իւր կեանքի ամենալաւ ժամանակը Հասարակապետութեանը Ամերիկայի միացեալ նահանգների, վերջապէս թողեց ծառայութիւնը և կամեցաւ իւր վերջին օրերը անցկացնել Բորնէօ կղզումը, ինչ տեղ մի քանի տարի առաջ պատկավել էր:

Ես ամենախոքըն էի երեսաներից և մի քանի շարժական էի, երբ որ հայրս թողնելով ծառայութիւնը՝ բնակվեցաւ իւր փոքրիկ հողումը: Մեր տունը մի կողմից նայում էր գէպի ծովը, իսկ միւս կողմից գէպ ՚ի բարձր և մութ անտառը, որը որ լիքն էր մեծ տեսակ կապիկներով: Այդ անասունները, հակառակ միւս անասուններին, որոնք փոքր ՚ի շատէ վախենում են մարդից, վրայ են տալիս մարդի չ՛վախենալով մինչև անգամ հրացանից: Աւեննալով բաւականին բնական խելք, նոքա իւրեանց յարձակումը կատարում են առջուց մտածած ճանապարհներով: Ամենազօրեղները նոցանից՝ ղենուորված հաստ փայտերով, կազմում են զլխաւոր մասը զօրքի, իսկ միւս բազմութիւնը ամեն կողմից քցում են քարեր թշնամու վերայ, և այնպէս ուղիղ՝ որ ոչ մէկն էլայ զուր չի անցկենում: Երբեմն կապիկները թաք կենալով ծառի ճիւղերի մէջ, թոյլ են տալիս թշնամուն անց կենալ իւրեան մտովը, և յետոյ նետի արագութեամբ վեր են զալիս հողի վերայ, թռչում ուսերը, և սուր չանկերով զուրս են տալիս աչքերը և կրծոտում՝ դուխր:

Ահա, սիրելի բարեկամ, ինչպէս են կապիկները իմ հայրենիքումը: Բոլոր բնակիչները Բորնէօ կղզու և մեծ մասը Եւրոպայի հասարակութեան հաստատ հանդոված են, որ այդ կապիկները առանձին տեսակ վայրենի մարդիկ են, և այս մտքումը նոքա աւելի ևս հաստատվում են, որ այդ կապիկները, որոնք սաստիկ կատաղած են մեծ մարդկանց դէմ, ցոյց են տալիս առանձին սէր գէպի երկխայքը և կանայքը, որոնց շատ քիչ են սպանում, այլ միշտ տանում են իւրեանց անտանների խորքը: Շատերը և շատ ուսումնական բնադէտները՝ այս վերջին անցքը առակ էին համարում. բայց հիմայ ոչ որ չի կասկածում գորա ճշմարտութեան վերայ, և ես ինքս զօրազգարար կարող եմ դառնալ գորան անբակտկի ապացոյց: Ես ասացի ձեզ՝ որ մի քանի շարժական էի, երբ որ հայրս բնակվեց իւր գիւղումը: Առաջին չորս տարին կմ կեանքիս ոչ մի տպաւորութիւն չ՛թողեցին իմ յիշողութեան մէջ, և այդ պատճառաւ էլ կարող եմ անուանել նոցա բաղտաւոր, որով հետեւ բոլոր միւս յիշատակներս ինչպէս սուր դա-

նակներ քրքրում են սիրտս: Ես դառայ չորս տարեկան: Մէկ առաւօտ խաղ էի անում իմ դասեակիս հետ մեր տան մօտ: Մի թորուն կապիկները երեւցան անտառիցը և մեզ շրջապատեցին: Իմ դայեակիս ձայնին մեր ծառաները դուրս վազեցին, բայց ուշ էր: Ասպիկները փախցրին մեզ անտառի խորքը, ու շուտով ծառաների գոգոտոցը անհետացաւ իմ ականջից: Գայակիս դրութիւնը անյայտ մնաց ինձ համար. իմ միտս չէ ինչպէս մենք բաժանվեցինք: Առաջին օրերը իմ կեանքի ծածկված են մառախուղով, և ինձ երեւում է ինչպէս վաղուցուայ տեսած երազ, որ իմ յափշտակողներս զարմանալի արագութեամբ վազում էին հետոս: Ասպիկը՝ որը բռնել էր ինձ, երեւում էր որ ամեն կերպիւ աշխատում էր ինձ պահպանելու, որովհետեւ երբ որ բոլոր խումբը կապիկների կանգնեց, չորս կողմը անտառով շրջապատած կանաչ տափումը, ինձ անմէաս գրեց խոտի վերայ: Միտս է, որ այդ անասունները սաստիկ ձայն բարձրացրին, և մէկ մեծ կապիկի դալուց յետոյ բոլորը լռեցին, այդ կապիկը վեր առաւ ինձ և տարաւ հետը: Զգիտեմ ինչ պատահեց հետս ինձ յափշտակելու առաջին օրերը. իմ յիշատակներս պարզվում են արդէն այն ժամանակից, երբ որ ես բոլորովին սովորեցի նոր կեանքին: Իմ յիշողութիւնս նկարագրում է մեծ և հանգիստ զաղին, որ տեղ ես կենում էի կապիկի հետ: Մէկ անկիւնում ածած խոտը մեր անկողինն էր: Ինձ սնուցանող կապիկը ինձ շատ սիրում և փայփայում էր: Զրգիտեմ, հասկանալի՝ կլինի ձեզ արդեօք այն դժգոհութեաները, որոնցով լիքն էր այն ժամանակը իմ հոգին: Արդեօք ձեզ զարմանալի չի՞ երևիլ, եթէ ես ձեզ կը խոստովանուիմ, որ իմ սնուցչի սիրուն ես պատասխանում էի սիրով, փայփայանքին փայփայանքով: Մէք մոռանալ, որ ես չորս տարուց աւելի չէի, և այդ քնքուշ հասակումը մարդու հոգին դեռ չի ունենում այն ջոկողութիւնը, որը յետոյ այնպէս պարզ զանազանում է մարդին միւս անասուններից: Նայեցէք ուշադրութեամբ երեխու վերայ, որին կերակրում են պտուկով. դուք կը նկատէք, որ նա բոլոր իւր սիրտը դարձնում է դէպի այն անշունչ առարկին, և այն ժամանակը ձեզ աւելի քիչ զարմանալի կերևի իմ

սիրտը դէպի այն անասունը, որը ունի փոքր ՚ի շատէ խելք:

Ես չորս տարուց աւելի կացայ այդ դրութեան մէջ. շուտով ես սովորեցի հեշտութեամբ բարձրանալ ամենակով և ամենարարձր ծառերի վերայ. մի խօսքով՝ մանգալու ժամանակը ես շատ քիչ էի մնում իմ սնուցչից, որը ուրախանում էր իմ առաջադիմութեանը նայելով. մի և նոյն ժամանակը նա չէր արգելում ինձ հեռանալ զաղիցը մենակ. ուրախանում էր, երբ որ ես ետ էի դառնում, և փայփայանքով ընդունում էր ինձ, երբ որ ես բերում իի որս, որը բաղկանում էր ընկուզից, բանանից և ուրիշ պտուղներից: Զարմանալի է, որ միւս կապիկները, որոնք պատահում էին հետս, ինձ չէին մնասում. կարծես թէ այդ փայրնի ազգը ինձ որդեգրել էր իմ սնուցչի պատուի համար: Ես բոլորովին մոռացել էի խօսիլը իմ սնուցչին, չըզիտեմ ի՞նչ պատճառաւ անուանում էի Տուտու, և նա իմանում էր իւր անունը: Այս միայնակ ձայնն էր, որը նմանում էր մարդկային ձայնին: Ես ամեն բանով նմանում էի իմ սնուցչին. ես գոռում էի և ճչում էի ինչպէս նա: Իմ անտառումը գոնված ժամանակս ես բոլորովին միտս չէի բերում իմ ծնողքս, և բաղտաւոր էի: Տուտուն ոչ մի բոպպէ էլայ չէր փոխվում դէպի ինձ. և չէի հասկանում նորա լեզուն, բայց նորա քնքուշ փայփայանքները և սէրը դէպի ինձ՝ հասկանալի էին իմ երեխայական սրտիս համար: Ես իմ կեանքումս շատ քիչ կին եմ տեսել այդպէս հանդարտ, բարի, քաղցր և ուրախ ընտելութեան տէր: Աւաղ, այդ բարի անասունի բարոյական գերազանցութիւնը դնում է վրեժ սաստիկ մեղքի, որը կարելի է մահիցս յետոյ էլ կը տանջի հոգիս:

(Նորոշակէ)

Բ Ա Ր Ո Յ Ա Կ Ա Ն

Ա.Զ.Գ.Ա.ՅԻՆ ՄԱՂԹԱՆԲ

Ո՛վ Հայր մեր և Աստուած,
Միշտ բարի և զրթած՝
Անց՛ չապու թիւն,